

ساختار اقتصادی و معیشتی ایل بختیاری

«مورد، طوایف موری و قندعلی»

دکتر حسن بیک محمدی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان)

چکیده

کوچ‌نشینی در ایران سابقه دیرینه‌ای دارد و جامعه عشایری از تولیدکنندگان عمده دام در کشور محسوب می‌شوند. جامعه عشایری ایران با اینکه کمتر از ۲ درصد از جمعیت را تشکیل می‌دهند، در تأمین بخش عمده‌ای از تولیدات دامی کشور نقش دارند. بخشی از ارتفاعات زاگرس واقع در بین استانهای اصفهان، چهارمحال و بختیاری و خوزستان در قلمرو ایلات بختیاری قرار دارد، جامعه بختیاری با حدود ۳۵ هزار خانوار و کمتر از ۳ میلیون رأس دام و در اختیار داشتن ۱۰/۷ درصد از مراتع کل کشور یکی از معروفترین جوامع ایلی ایران را تشکیل می‌دهد. طوایف موری و قندعلی از ایل «دورکی باب» یکی از ایلات معروف هفت لنگ بختیاری‌اند که بخشی از آنها در دهستانهای بازفت و دوآب صمصامی از شهرستان‌های فارسان و اردل اسکان یافته و بخش دیگر همچنان بین مناطق ییلاقی چهارمحال بختیاری و قشلاقی مشرق خوزستان به رمه‌گردانی زندگی می‌گذرانند.

اقتصاد این طوایف در مرحله اول بر مبنای دامداری، سپس کشاورزی، صنایع دستی و داد و ستد بوده، در دهه‌های اخیر به علت مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی ناگزیر به زندگی یک جانشینی به صورت خودجوش گرایش یافته‌اند. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد عشایر منطقه آن چنان با مسائل اقتصادی و معیشتی روبرویند که علیرغم تحمل و بردباری همیشگی، به شدت به اسکان روی آورده‌اند.

در این مقاله نگارنده قصد آن دارد که با استفاده از روش‌های تحقیق

میدانی، توصیفی و تحلیلی، گوشه‌هایی از ارکان اقتصادی - معیشتی بخشی از ایلات بختیاری را مورد بررسی و تحلیل مجدد قرار داده و به منظور برنامه‌ریزی توسعه زندگی عشایر منطقه و رفع محدودیت‌های اقتصادی - اجتماعی ایلات مورد نظر و بهره‌گیری از توانهای مثبت محیطی منطقه، راهکارهایی را ارائه دهد.

معرفی منطقه

ایلات بختیاری از قبایل لر جنوب غربی ایران هستند که در نواحی کوهرنگ و دره‌های بالای رود کارون و در اطراف شاخه‌های این رودخانه سکونت دارند. گستره وسیع بختیاریها به وسیله دو خط محدود می‌گردد، خط شمالی از بروجرد شروع و به نواحی مجاور اصفهان ختم می‌گردد و خط جنوبی در مسیر شهرهای دزفول، شوشتر، رامهرمز و بهبهان قرار دارد. به‌طور کلی قلمرو ایلات بختیاری بخشی از ارتفاعات زاگرس است که در ناحیه بین اصفهان و خوزستان قرار دارد، این محدوده به دو بخش کوهستانی در شرق و جلگه‌ای در غرب تقسیم شده و بخش کوهستانی ییلاقی و قسمت جلگه‌ای قشلاقی آن محسوب می‌شوند.

در حال حاضر بیش از نیمی از بختیاریها یک جانشین شده‌اند و بقیه به صورت کوچ‌چرو بین ییلاقی و قشلاقی در حرکتند، ایلات بختیاری به دو شاخه بزرگ «هفت لنگ» و «چهار لنگ» با قلمرو مشخص تقسیم شده‌اند. موضوع حاضر بررسی اوضاع اقتصادی و معیشتی طایفه‌های موری و قندعلی از «دورکی باب» یکی از ۴ گروه ایلی هفت لنگ است که زیست بوم ییلاقی آنها دهستانهای بازفت و دوآب صمصامی از استان چهارمحال و بختیاری (شهرستانهای فارسان و اردل) است.

مقدمه

عشایر کوچنده ایران از دورترین زمان بزرگترین تولیدکنندگان دام در کشور به شمار می‌آیند، جامعه عشایری ایران با جمعیت اندک خود که کمتر از ۲ درصد از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، بیش از ۱۰ درصد از ارزش‌های افزوده دامپروری کشور را در کل جامعه تهیه می‌کنند. (۲۷/۳ درصد) و با استفاده از مراتع تجدیدشونده طبیعی، حداقل بار اقتصادی را نسبت به سایر بخشهای تولیدی بر دوش دولت تحمیل می‌کنند. بدیهی است چنانچه بتوانیم با اصلاح مراتع و تغییر شیوه تولید آنان و تغذیه مناسب دامها به این تولید بیافزاییم، علاوه بر بهبود شرایط زندگی آنان، می‌توانیم هر ساله از ورود مقادیر زیادی گوشت یخ زده به کشور جلوگیری کنیم.

ادامه زندگی کوچ‌نشینی به شیوه کنونی به سبب بهم خوردن تعادل اکولوژیکی با مشکلات زیادی رو به رو شده است. از طرفی از نظر اقتصادی نیز، این نوع زندگی از بهره‌وری کمتری نسبت به زندگی یک جانشینی برخوردار است و شاخصهای اجتماعی، معیشتی و اقتصادی نشان می‌دهد که در اغلب زمینها، کوچ‌نشینان، محروم‌تر از یک جانشینان شهری و حتی روستائین‌ها هستند. لذا لزوم برنامه‌ریزی توسعه زندگی عشایر و اجرای طرحهای جامع عشایری امری اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

بدیهی است در این ارتباط هر گونه ساماندهی و ارائه راهبردهای زندگی عشایری مبتنی بر شناخت ساختار فضایی - اقتصادی مناطق عشایری از سویی و شناخت ساختار فضایی اقتصاد عشایر کوچ‌رو از سویی دیگر است.

هدف اصلی این تحقیق شناخت ابعاد مختلف اقتصادی - معیشتی مخصوصاً ارکان اقتصادی عشایر کوچکنده، مراتع، دام و مزرعه، بختیاری به‌ویژه قباایل موری و قندعلی و آگاهی از پتانسیل‌ها و محدودیت‌های این فعالیت‌ها و به‌طور کلی درک مسائل و مشکلات آنها به منظور تقویت امکانات و کم‌کردن محدودیت‌ها و در نهایت ارائه راهکارهایی جهت توسعه زندگی عشایر منطقه است.

سابقه تحقیق

گرچه از مطالعات زندگی عشایر ایران سالیان دراز می‌گذرد، ولی می‌توان گفت این مطالعات عمدتاً تک بعدی و گاه با دیدگاه سیاسی و جامعه‌شناسی صورت گرفته و به دلایل همه جانبه نبودن و استفاده از شیوه‌های فردی، نتوانسته شناخت جامعی از زندگی عشایر به‌ویژه در مسائل اقتصادی و معیشتی آنها به دست دهد و در نهایت به ساماندهی و برنامه‌ریزی زندگی آنها منتهی گردد.^۴

عشایر بختیاری شعبه‌ای از اقوام لر هستند که در جنوب غربی ایران زندگی می‌کنند^۵ و سابقه تاریخی آنها به زمان مهاجرت قباایل آریایی در ایران می‌رسد.^۶ این جامعه متشکل از ایلات، طوایف، تیره‌ها و قباایل هزاران سال است که براساس مبانی اکولوژیکی با ساده‌ترین روابط اجتماعی و شیوه

اقتصادی همواره با اصالت‌های فرهنگی به زندگی در بیلاق تن در داده و در طول تاریخ پربار و پرمجازی ایران، پیوسته از حدود و ثغور این کشور پاسداری و دفاع کرده و در جدال بی‌امان با بیگانگان و دشمنان داخلی در صحنه ملی حضور داشته‌اند.^۷

دهستانهای دوآب صمصامی و بازفت محل بیلاق طایفه‌های موری و قندعلی از ایل «دورکی‌باب» از ایلات هفت لنگ بختیاری است. اولین طرح جامع توسعه چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۶۷ و در پی تشکیل شورای عالی عشایر ایران به‌وجود آمد که در آن کلیاتی پیرامون امرار معاش عشایر منطقه ارائه شد. طرح دیگر مطالعه‌ای بود که تحت عنوان «مطالعات جامع عشایر استان چهارمحال و بختیاری» که توسط کارشناسان سازمان برنامه و بودجه استان انجام شد.

آخرین مطالعات پیرامون شناخت جامع زندگی عشایر بختیاری مناطق بازفت و صمصامی به وسیله اداره کل امور عشایر استان و توسط گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان و با مدیریت آقای مهندس اسکندر صیدایی در سال ۱۳۷۳ انجام شد.

آنچه پیش روی دارید، نتیجه پژوهشی است میدانی از وضعیت اقتصاد و معیشت طایفه‌های موری و قندعلی از ایل بختیاری که توسط اینجانب و یکی از همکاران گروه (دکتر حسن حسینی ابری) صورت گرفته است.

اهداف پژوهش

اهداف اصلی این پژوهش عبارتند از:

- ۱- شناخت همه جانبه ابعاد اقتصادی و معیشتی منطقه بازفت و دوآب صمصامی، و ارائه رهنمود پیرامون نحوه معیشت آنهاست.
- ۲- شناخت استعدادها و پتانسیل‌های اقتصادی بالقوه و بالفعل عشایر منطقه.
- ۳- ساماندهی فضایی و توسعه زیست بوم عشایر منطقه.
- ۴- ارائه پیشنهادات و طرحهایی پیرامون توسعه و تحول منطقه.

روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق و حوزه مطالعاتی و مسائل آن، در تحقیق حاضر ترکیبی از روشهای میدان، توصیفی و تحلیلی به کار رفته و مراحل آن به شرح زیر بوده است:

- ۱- تهیه و تکمیل پرسشنامه
- ۲- تحقیقات میدان و مصاحبه در محل
- ۳- جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات دست دوم و مطالعه کتب و اسناد مختلف
- ۴- استفاده از نقشه‌های جغرافیایی و منابع تاریخی
- ۵- تحلیل داده‌ها و نتایج منتج از پرسشنامه تکمیلی
- ۶- نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

جدول (۱): سطح و وضعیت مراتع، تعداد دام و نسبت دام به مرتع، جمعیت (خانوار) و متوسط دام هر خانوار عشایری

تاماناطق داخل حوزه	سطح مراتع عشایری (هکتار)	تعداد کل دام عشایری	نسبت دام به مرتع	کیفیت مرتع	جمعیت عشایر	متوسط دام هر خانوار	درصد سطح مراتع (به کل کشور)
چهار محال و بختیاری	۳۴۷۳۲۲۳	۲۶۸۸۱۲۲	۰/۷	خوب، متوسط تا فقیر	۳۴۵۵۶	۷۱	۱۰/۷

منبع: مشیری، رحیم و مولایی، نصراله؛ اقتصاد کوچ نشینان، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴، ص ۶۵.

مطالعات نشان می‌دهد که سالهای ۶۵ تا ۷۰ خانوارهای زیادی از عشایر بختیاری جبهه شمالی زردکوه بختیاری برای فرار از سرگردانی و رفع مشکلات معیشتی و اقتصادی به صورت خودجوش اسکان یافته‌اند. به گونه‌ای که رشد جمعیت منطقه فارس‌ان را به بیش از ۱۶ درصد رسانده است.^{۱۰}

منطقه دو آب صمصامی و دره‌بازفت یکی از مناطق بیابانی و در عین حال محروم عشایر بختیاری است که در دهه‌های اخیر با اسکان خودجوش عشایر طوایف موری و قندعلی و ربور بوده است.

اقتصاد این طوایف عمدتاً از طریق دامداری و زراعت حاصل می‌شود و به عبارت دیگر نوع معیشت غالب اساساً دامداری و به کلامی دیگر پرورش و نگهداری دام و تا حدودی کشاورزی است. البته کشاورزی در بین یک جانشینان رفته رفته اهمیت بیشتری یافته است. به‌طور کلی می‌توان گفت دامداری و پرورش دام مشغله اصلی ایلات بختیاری است و نگهداری تعدادی دام یک وجه مشخص اجتماعی است. تعداد دام هر خانوار به قدرت مالی، سطح مالکیت بر مراتع و موقعیت اجتماعی خانوار بستگی دارد لذا هر عاملی اعم از طبیعی و انسانی که بتواند در تعداد دامهای عشایری اثر بگذارد، به‌طور مستقیم در اقتصاد خانواده‌های عشایری تأثیر خواهد گذاشت.

مبانی اقتصادی - معیشتی عشایر بختیاری

ساختاری اقتصادی عشایر بختیاری، همانند سایر ایلات و عشایر ایران از اجزاء متعددی تشکیل شده است که در میان آنها «دامداری» از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. در کنار این فعالیت، زراعت، صنایع دستی، کارگری و مبادله داد و ستد نیز دیده می‌شود که تشکیل دهنده عناصر اصلی این ساختارند. از طرفی عناصر دیگری چون دام، نیروی انسانی، مرتع، موقعیت، و گستره جغرافیایی، میان‌بند و ایل راه را نمی‌توان از نظر دور داشت، چون این عوامل همگی در ساختار معیشتی و اقتصادی عشایر تأثیر عمیقی دارند.^{۱۱}

اهمیت و ضرورت تحقیق

جامعه عشایری ایران، به خاطر پاسداری از فرهنگ و سنن و آداب کهن ایران، دفاع از امنیت ملی و حفظ ارزشهای اسلامی - ایرانی و نقش مهمی که در تأمین فرآورده‌های گوشتی و لبنی کشور دارند، از اهمیت زیادی برخوردارند.

جنوب غربی ایران، در ارتفاعات زاگرس و در فاصله استانهای اصفهان، خوزستان، چهارمحال و بختیاری و لرستان مهمترین قلمرو و ایل بزرگ بختیاری را تشکیل می‌دهد. در این محدوده وسیع که حدود ۶۰ هزار کیلومتر مربع وسعت دارد، جمعیت زیادی از عشایر بختیاری همراه بادامهایشان جهت گریز از سرما و گرما و استفاده از مراتع طبیعی در سردسیر و گرمسیر در حرکتند و شیوه زندگی آنها کوچ‌نشینی است. از ویژگیهای مهم این شیوه، وابستگی انسان به دام و رمه گردانی و به‌طور کلی پرورش دام است.^۸

در این حوزه عشایری که ۱۰/۷ درصد از کل مراتع کشور را شامل می‌شود بالغ بر ۳۴۵۵۶ خانوار عشایری و افزون بر ۲۴۶۸۱۲۲ رأس دام عشایری دیده می‌شوند و سطح مراتع آن حدود ۳۴۷۳۲۲۳ هکتار است.^۹

با آنکه عشایر بختیاری در ایران سابقه‌های کهن دارند، اما تا به حال آن‌گونه که شایسته و بایسته است شناخته نشده‌اند. چنانکه هنوز آمار دقیق و شناخت صحیحی از جمعیت، تعداد دام، وسعت مراتع و ابعاد مختلف اقتصادی - معیشتی آنان در دست نیست.

این شیوه زندگی هر چند در گذشته دور از اهمیت و رونق زیادی برخوردار بوده ولی در دهه‌های اخیر در مقابل زندگی شهری و تکنولوژی نوین رنگ و باخته و با مسائل و مشکلات بسیار زیاد ن روبه‌روست، به حدی که اسکان عشایر امروزه امری قطعی می‌نماید و اجتناب از سرگردانی دائمی فرد عشایری و خانواده او به دنبال آب و علوفه مورد نیاز دام، جامعه عشایری را وادار ساخته تا به منظور رفع مشکلات معیشتی به صورت خودجوش اسکان یابد.

نسبت به استان کاهش قابل ملاحظه‌ای داشته است. (جدول (۲))

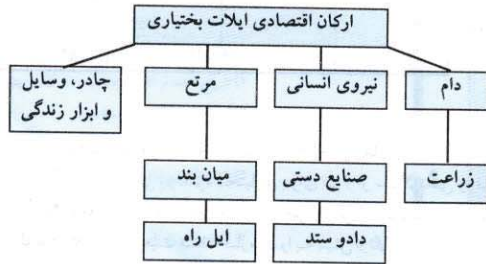
هر چند تحلیل و بررسی تفصیلی همه اجزاء و عناصر از حوصله این مقاله بیرون است، ولی به حکم ضرورت به گوشه‌هایی از برخی عناصر اصلی ساخت اقتصادی - معیشتی ایل مورد نظر اشاره می‌شود.

جدول (۲): سطح زیر کشت انواع محصولات سالانه در دهستانهای منطقه بهمن ماه ۷۲ (هکتار)

موقعیت	انواع غلات		انواع حبوبات		نباتات		سایر	جمع کشت سالانه	
	دهستان	بازفت	دوآب	۲	۶۷	۱		محصولات آبی	دیمی
فارسان	۷۹۶	۲	۲۱۸	۲	۶۷	۱	۱۲۷۶	۱۸۶	۸۶۶
فارسان	۱۴۵۹	۲	۲۸۵	۲	۶۷	۱	۱۹۵۶	۴۰۳	۱۶۷۹
جمع	۲۲۵۵	۴	۲۸۵	۴	۶۷	۱	۱۹۵۶	۵۸۹	۲۵۲۵

منبع: تحقیقات میدانی نگارنده

نمودار (۱): مبانی اقتصادی عشایر بختیاری

۱- کشاورزی

جامعه عشایر بختیاری دارای اقتصاد محدود، مبتنی بر یک یاد و شیوه تولید (دامداری، زراعت) است و طبیعی است که این شیوه معیشت، خانواده‌های عشایر کوچک و خانوارهای اسکان یافته را در برمی‌گیرد، بنابراین هر خانوار ایلبانی برای امرار معاش خود نیازمند دوگونه محصول یا مواد اولیه تغذیه است (نان و گوشت) و بدیهی است به منظور تأمین این نیازها انسان ناگزیر از فعالیت در دو بخش کشاورزی و دامداری است. ولی از آنجایی که فعالیت عمده عشایر متوجه پرورش دام است، ایلات کوچنده ناگزیر در دو زمان بهار (در سردسیر) و پاییز (در گرمسیر) زمین محدودی را زیر کشت غلات (گندم و جو) می‌برند تا در کوچ بعدی محصول خود را برداشت نمایند و در واقع این دو جاکاری در نوبه خود جاذبه‌ای اتخاذ می‌کند تا مردم بختیاری را از گرمسیر به سردسیر و بالعکس بکشاند.^{۱۲}

براساس تحقیقات به عمل آمده سطح زیر کشت محصولات زراعی سالانه و باغات منطقه بیلاقی و قشلاقی اعم از آبی و دیمی بالغ بر ۱۲۷۵۹ هکتار است که از این میزان ۷۹ درصد در منطقه قشلاقی و تماماً از نوع دیمی است و ۲۱ درصد در دو دهستان بازفت و دوآب مصصامی پراکنده بوده و از نوع آبی و دیمی است.

مهمترین محصولات زراعی منطقه غلات (گندم و جو) و نباتات علوفه‌ای است که به طریق دیمی و آبی کشت می‌شود، یکی از ویژگیهای مهم سیستم کشاورزی در منطقه بازفت، عدم تنوع در محصولات کشاورزی و دیگری کمبود اراضی زراعی است، سیستم کشاورزی در منطقه از نوع سنتی بوده و عملکرد محصولات زراعی در واحد سطح پایین است. برای مثال میزان عملکرد گندم آبی در منطقه ۲۲۵۵ کیلوگرم (در هکتار) است که

۲- دامداری

دامداری مهمترین رکن اقتصادی و اصلی ترین فعالیت عشایر بختیاری را تشکیل می‌دهد، به طوری که زندگی عشایری از جهات مختلف به دام وابسته است. زیرا دام نه تنها مهمترین منبع غذایی او را تشکیل می‌دهد که بخش اعظم وسایل و پوشاک مورد نیاز نیز از دام تهیه می‌گردد. ضمناً دام وسیله حمل و نقل نیز محسوب می‌گردد.

دام عشایری همچنین وسیله تشخیص اجتماعی است و تعداد دام هر خانوار، تعیین کننده قدرت مالی او نیز هست در ایلات مورد نظر دامداری شغل اصلی عشایر کوچنده و خانوارهای اسکان یافته است.

دامهای طوایف موری و قندعلی شامل گوسفند، بز، اسب، قاطر و الاغ است. البته باید توجه داشت که انتخاب و ترکیب دام با شرایط مختلف طبیعی، اختلاف اقتصادی، و حتی مسائل فردی از جمله علاقه و سلیقه فردی، توانایی مالی، خانوارها، وضعیت پوشش گیاهی و توپوگرافی منطقه و حتی مالکیت مراتع در بیلاقی و قشلاقی تفاوت دارد. تحقیقات محلی که بعد از سال ۱۳۷۲ صورت گرفته، نشان می‌دهد که در ۲۱۸ خانوار نمونه گیری شده از طوایف مورد نظر در بیلاقی، در مجموع ۷۱۳۲ رأس دام کوچک شمارش شده که از این تعداد ۴۱ درصد گوسفند و ۵۹ درصد بز بوده است. آمار جدول (۲) نشان می‌دهد که هر خانوار به طور متوسط ۳۲ رأس دام کوچک و ۲/۵ رأس دام بزرگ داشته است.

ترکیب دامها در بیلاقی و قشلاقی

تعداد و ترکیب دام و اهداف نگهداری آن در منطقه بیلاقی (دهستانهای بازفت و دوآب مصصامی) با آنچه در قشلاقی (اندیکا و اطراف مسجد سلیمان) دیده می‌شود تا حدودی متفاوت است، در منطقه بیلاقی به علت محدودیت در چراگاه و نیاز به تعریف دستی در سه ماه زمستان و نیز نیاز به فضای سرپوشیده در فصول سرد سال تعداد دام نسبت به مناطق قشلاقی کمتر است، در این مناطق دامداری با هدف پروراندن انجام می‌شود و محدودیت اقلیمی و چراگاهی و نیاز به کشت علوفه، تعداد دامها را کاهش داده است. آمار جدول مذکور نشان می‌دهد که تعداد دامهای بیلاقی به نسبت قشلاقی

جدول ۲۵ درصد کمتر است. همچنین سرانه دام خانوارها در بخشهای ییلاقی و قشلاقی برابر بوده و در مناطق قشلاقی ۴/۳ برابر بیشتر از مناطق ییلاقی است. (۴۸ در برابر ۱۴ رأس)

جدول (۳):

تعداد و ترکیب دام در ایلات کوچنده و روستاهای منطقه ییلاق

منطقه	تعداد خانوار	دامهای کوچک						دامهای بزرگ					
		گوسفند			بز			گاو و ناظر	اسب	جمع			
		ماده	نر	ماده	نر	نر	ماده						
ییلاق	۹۸	۲۵۱	۲۸	۲۳۳	۲۳۶	۲۹	۳۰۵	۱۳۷	۲۰۹	۲۵	۳۲	۵۰	۳۵۴
قشلاق	۱۲۰	۱۱۰۷	۷۷	۱۰۶۸	۱۷۲	۱۹۰	۱۶۲۸	۵۰	۵۷۶	۸۲	۳۴	۱۱۵	۳۴۴
جمع	۲۱۸	۱۳۵۸	۱۰۵	۲۴۰۱	۴۰۸	۳۹۹	۲۶۷۳	۱۰۰	۱۲۷۲	۱۰۷	۶۶	۱۶۵	۷۱۷

منبع: تحقیقات میدانی نگارنده

جدول (۴): مقایسه سرانه تعداد دام خانوار در ییلاق و قشلاق

در سال ۷۲

نام منطقه	تعداد دام خانوار	دامهای کوچک						دام بزرگ							
		گوسفند			بز			گاو و ناظر	اسب	جمع					
		ماده	نر	ماده	نر	نر	ماده								
قشلاق	۹۷/۷	۱۰۶	۱۲	۱۱۸/۵	۱۵	۱۷۵	۱۳	۲۹/۵	۲۸	۱۰	۱۵۱	۱/۲	۰/۸	۰/۷	۰/۳
ییلاق	۳۸/۸	۳/۱	۷/۲	۳/۵	۰/۲	۳	۶/۸	۱۲	۷	۱۰۵	۲/۱	۰/۵	۰/۲۵	۰/۳	۰/۳

منبع: تحقیقات میدانی نگارنده

عشایر کوچنده جهت تغلیف دامهای خود عمدتاً از مراتع طبیعی، مراتع «ایل راه» و «میان بند» استفاده می کنند. در حالی که دامداران اسکان یافته بیشتر از محصولات کشاورزی (جو، کاه، علوفه اراضی زراعی) و پس چر مزارع استفاده کرده و حدود ۷ تا ۸ ماه هم از مراتع کوهستانی اطراف محل سکونت خویش استفاده می کنند.

تحقیقات نشان داده است که در نواحی ییلاقی و روستایی در هر هکتار ۱/۵ رأس دام (در یک دوره تغلیف ۱۰۰ روزه) بوده در حالی که این نسبت در نواحی قشلاقی به ۲/۵ رأس می رسد. لذا اعداد فوق نشان می دهد که در هر دو منطقه مسئله تراکم دام در مراتع و در نتیجه تخریب مراتع به چشم می خورد.

با توجه به وجود مسائل و مشکلات متعدد طبیعی که پیوسته این شیوه زندگی و به ویژه دامهای عشایری را تهدید می کند (از جمله بیماریهای انگلی، کم غذایی، دزد دگی، پرت شدن در دره ها، خطر حیوانات درنده،

گیاهان سمی و ...) اقتصاد و معیشت عشایر گاه با کمبودها و مشکلات زیادی همراه است. تحقیقات به عمل آمده در طوایف موری و قندعلی نشان می دهد که ۹۰ درصد از خانوارهای عشایری بیش از ۷۵ درصد از تولیدات دامی را به مصرف خانوارهای خودی رسانده اند و تنها ۲۵ درصد از این تولیدات در معرض فروش بازار بوده است.

۳- دادوستد

در بین ایلات و عشایر بختیاری داد و ستد از دو جنبه قابل بررسی است:

الف - دادوستد در مراکز بازاری

دادوستد ایلات بختیاری در ییلاق و قشلاق دارای ضوابطی است که در زیر به گوشه ای از آنها اشاره می شود:

- در بین ایلات بختیاری داد و ستد و مبادلات اعم از رسمی ۱۳ و غیررسمی ۱۴ براساس روابط دوستانه انجام می گیرد و معمولاً بین خریدار و فروشنده روابطی بسیار محکم تر از آنچه در شهر و روستاست برقرار است و خریدار در مدت اقامت خود (در سردسیر یا گرمسیر) خود را میهمان فروشنده می داند و فروشنده در مواقع مراجعه به مشتری جهت طلب خویش باز میهمان اوست.

- خرید و فروش و معامله عمدتاً به صورت جنسی و پایاپای صورت می گیرد و نقش پول در آن بسیار ضعیف است، خریداران معمولاً از دکانهای خاص خرید می کنند و فروشنده حساب خریدار را در دفتری ثبت می نماید. برای مثال طوایف بامدی در اردیبهشت ماه که به سردسیر می روند مایحتاج خود را از بازار چمگلرد و دکان داران طرف معامله تأمین می کنند. ۱۵

عشایر معمولاً در اواخر بهار تولیدات دامی خود را (پشم، روغن، کشک، کره و ...) در ازای بدهی به دکان دار می دهند و به این ترتیب نوعی شیوه اعتباری بین آنها وجود دارد.

ب - مبادلات داخلی

در بین ایلات بختیاری مبادلات محصولات کشاورزی، دام و یا خدمات نیروی انسانی به صورت رسمی و غیررسمی (خودمانی) مرسوم است. این مبادلات معمولاً به صورت فرآورده های دامی، کشاورزی، خدمات نیروی انسانی، یا کالایی که بیرون از محیط ایل خریداری شده مثل قند، چای، پارچه، تفنگ و ... می باشد.

نتیجه گیری

دامداری شغل اصلی و فعالیت عمده ایلات بختیاری است. در این جامعه دام تأمین کننده بخش اصلی مایحتاج غذایی و هم سرمایه زندگی همه خانوارها در مجموعه انسانهای زیست بوم است. عشایر طوایف موری و قندعلی به دو قسمت تقسیم می شوند. یکی عشایر اسکان یافته که در بازفت و روستاهای کم جمعیت آن ساکنند و کار اساسی و شغل غالب آنها دامداری

- ۷- محوریت دامداری و گسترش صنایع تبدیلی دامی.
 ۸- ایجاد تعادل بین دام و مراتع عشایری.
 ۹- ایجاد تعادل بین درآمد اقتصادی جامعه عشایری با جوامع روستایی و شهری. □

پاورقی:

- ۱) طبیبی، حشمت‌اله: مبانی جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۱، ص ۳۲۱.
 ۲) بخشند نصرت، عباس: برنام‌ریزی توسعه زندگی عشایر از دیدگاه قضایی، ویژه‌نامه کنفرانس بین‌المللی عشایر و توسعه، شهریور ۷۱، ص ۱۲۹.
 ۳) مطالعات محققین خارجی از قرن ۱۶ و بررسیهای دانشمندان ایرانی به حدود ۵۰ سال پیش برمی‌گردد.
 ۴) ورجاوند، پرویز: بررسی ایلات و عشایر، ۱۳۴۲.
 ۵) امان‌اللهی، اسکندر، کوچ‌نشینی در ایران، آگاه، ۱۳۶۰، ص ۴۸.
 ۶) طبیبی، دکتر حشمت‌اله، جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر، دانشگاه تهران، ۱۳۷۱، ص ۳۱۴.
 ۷) بیک‌محمدی، حسن: نقش نظام عشایری در حکومتها و دفاع از امنیت ملی ایران، مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۶، شماره‌های ۱ و ۱۱، ص ۱۳.
 ۸) افشار سیستانی، ایرج: مقدمه‌ای بر شناخت ایلات، چادر نشینان و طوایف عشایر ایران، ۱۳۶۷، ص ۱۳.
 ۹) شیرازی، رحیم و مولایی، نصراله: اقتصاد کوچ‌نشینان، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴، ص ۶۵.
 ۱۰) طرح هادی، روستای دهنو، شهرستان فارس، ۱۳۷۱، مشاور دکتر حسین حسینی، کارفرما بنیاد مسکن استان چهارمحال و بختیاری.
 ۱۱) تقدیسی، احمد: جغرافیای کوچ‌نشینی، نشاط اصفهان، ۱۳۷۴، ص ۱۲۷.
 ۱۲) امان‌اللهی، اسکندر: کوچ‌نشینی در ایران، آگاه، چاپ دوم، ۱۳۶۷، ص ۴۹.
 ۱۳) معامله‌ای است که طرفین در قیمت کالا، نحوه پرداخت و زمان آن به توافق می‌رسند، مثل قراردادی بین چوپان و صاحب دام.
 ۱۴) مبادله‌ای که کمیت و ارزش کالا مشخص و معین نیست، مثل هدایای جشن عروسی.
 ۱۵) رخس، خورشید و دیگران: بامدی، طایفه‌ای از بختیاری، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۴۶، صص ۱۳۶ تا ۱۴۰.
 ۱۶) قنبری، علی: بهره‌وری در نظام دامداری عشایر، بررسی وضع موجود جمعیت، دام و مرتع عشایری، فصلنامه عشایری «ذخایر انقلاب»، ۱۳۶۷، شماره ۵.

کشاورزی است و کشاورزی در واقع مکمل زندگی دامی و تأمین‌کننده کسری‌های علوفه منقله برای نگهداری دام است و دیگری عشایر کوچنده که پیوسته بین منطقه بیلاقی بازفت و قشلاق شرق خوزستان کوچ می‌کنند و شغل اصلی آنها دامداری است. غالب بودن پرورش گوسفند و بز (دامهای کوچک) در این بهره‌برداری، سهم دامهای کوچک را در کل دام عشایر به بیش از ۹۹ درصد رسانده است.^{۱۶}

مطالعات نشان داد که دام کوچک دام غالب منطقه است و ترکیب آن به صورت ۷۲ درصد گوسفند و ۲۸ درصد بز (در قشلاق) است. علاوه بر گوسفند و بز تعدادی گاو، اسب، قاطر و الاغ نیز به عنوان حیوانات بارکش دیده می‌شوند که در حمل و نقل و شخم زدن اراضی مورد استفاده قرار می‌گیرند که در میان آنها قاطر به خاطر قدرت زیاد بدنی و مقاومت زیاد در گذشتن از اراضی سنگلاخ و ناهموار و دامنه‌های شیب‌دار دارای ارزش زیادتری است. در عین حال که مراتع مهم‌ترین منبع تغذیه دامهای عشایری است ولی به علت ظرفیت چرای محدود، کمی بارندگی و چرای مفرط با پدیده تخریب روبروست.

شیوه دامداری منطقه اغلب سنتی است و عشایر از شیوه‌های نوین دامداری اطلاع چندانی ندارند و بالاخره به علت از بین رفتن سازمان مدیریتی ایل، در زمان حرکت، مسیر ایل و مدت اقامت طوایف دامدار و کوچنده نظم و قرار و مدار گذشته دیده نمی‌شود.

سرانه دام خانوارهای عشایری روز به روز در حال کاهش است. طوایف مختلف بختیاری به علت فقر دام، مشکلات اقتصادی، کمبود مراتع از لحاظ کمی و کیفی - به دلیل تخریب بی‌رویه - و بالاخره عدم سوددهی دامداری به شیوه سنتی با مشکلات زیادی روبرویند، مشکلات اقتصادی و معیشتی عشایر منطقه به حدی افزایش یافته که عشایر کوچ‌نشین ناگزیر از گرایش به سمت اسکان شده‌اند.

چند پیشنهاد:

- به منظور رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی عشایر منطقه و افزایش شاخصهای اقتصادی اجتماعی و فرهنگی قبایل کوچ‌چرو، طرح توسعه زندگی عشایری پیشنهاد و راهکارهای زیر ارائه می‌گردد.
 ۱- اسکان خانواده‌های عشایری در مناطق مستعد با حمایت و هدایت سازمانهای دولتی.
 ۲- برقراری شیوه‌رمه‌گردانی و استفاده از چوپان در بهره‌گیری از مراتع طبیعی.
 ۳- اصلاح شیوه‌های دامداری و آگاه کردن دامداران به شیوه‌های نوین.
 ۴- تغییر شیوه دامداری سنتی به شیوه‌های پرورشی و پرورش دام برای گوشت با پشم.
 ۵- اصلاح مراتع و جلوگیری از چرای مفرط دامها.
 ۶- برقراری نظام سنتی و واگذاری مدیریت مراتع به دامداران